

ÖSTERGÖTLANDS och LINKÖPINGS STADS MUSEUM

Ödeshögs kommun
Kulturnämnden

599 00 ÖDESHÖG

1979-01-31

Kopia till:
Byggnadsnämnden i Ödeshögs kommun
Hembygdsföreningen " " "
Länsstyrelsen
Magnus Wikdahl, Lund

Handläggare:
antikvarie Gunnar Elfström

INLEDNING

Ödeshögs kulturnämnd har under april-maj 1978 genom fil stud Magnus Wikdahl genomfört en kulturhistorisk byggnadsinventering i Ödeshögs tätort. Arbetet har utförts under ledning av Östergötlands och Linköpings stads museum. Inventeringen är avsedd att utgöra underlagsmaterial i den fysiska planeringen.

METOD OCH MÅLSÄTTNING

Avsikten med byggnadsinventeringen har främst varit att presentera miljöer och enskilda objekt av kulturhistoriskt intresse, men även att kartlägga karaktäristiska drag i bebyggelsestrukturen. För den kommunala planeringen på olika nivåer finns stort behov av den fördjupade kunskap om bebyggelsens karaktär som en kulturhistorisk byggnadsinventering kan ge. Den fysiska planeringen kräver olika typer av byggnadsinventeringar med en detaljeringsgrad, anpassad till den aktuella plannivån alltifrån detaljinventering till översiktliga kulturhistoriska analyser.

Den kulturhistoriska inventeringen av Ödeshögs centrala delar utgör i detaljeringsgrad ett planeringsunderlag anpassat till kommunens stadsplanearbete.

Inventeringen omfattar samtliga bebyggda fastigheter inom undersökningsområdet, vilket begränsas av järnvägen, Rinnvägen, Ryttarstigen/Skolgatan, Södra vägen, Vattugatan och Kungsvägen. Dessutom har bebyggelsen vid Mjölby-Grännavägen, Morlidsvägen samt stamhemmana inventerats. Inventeringen har skett oavsett ålder och kulturhistoriskt värde.

Övriga områden i tätorten har endast dokumenterats mera översiktligt. Vid fältarbetet har korta byggnadsbeskrivningar gjorts på särskilda blanketter. Byggnaderna har även fotograferats. Fältinventeringen har i första hand rört bebyggelsens exteriör och den gårds- och gatumiljö, i vilken den ingår. Kompletterande uppgifter om fastigheternas ålder och förändringar har framtagits i byggnadsnämndens arkiv, överlantmätarens arkiv i Linköping, i hembygds litteraturen samt vid genomgång av äldre fotografier och genom intervjuer.

Prioriterade miljöer och objekt karaktäriseras mera ingående på sidan 3. De utvärderade miljöerna bör ses som förslag till bevarandehöjningar, dvs områden där kommunen eller markägaren avser att hävda ett långsiktigt bevarande. Dessa områden bör fortlöpande stå under kulturhistorisk kontroll genom remisser av byggnadslovsärenden till läns museet samt genom samråd rörande andra frågor, vilka kan påverka området, allt i den omfattning som bestäms av bevarandets karaktär för området.

Områdena bör om så erfordras för att tillgodose bevarandehöjningarna bli föremål för ny stadsplanläggning. Bevarandet av byggnader och miljöer i stadsplan regleras genom märkning med Q eller q enligt statens planverks detaljplaneanvisningar 1976, samt genom särskilda miljöregler knutna till planbestämmelserna.

HISTORIK

Ödeshög var ännu vid mitten av 1800-talet en kyrkby med nitton bondgårdar samlade på bytomten. Invid sockenkyrkan låg prästgården, klockaregården och sockenstugan samt Lysings härads tingshus. År 1840 skiftades Ödeshögs by, varvid flertalet av gårdarna flyttades ut från byplatsen. Kvar vid kyrkan blev tingshuset, sockenstugan, klockaregården, gästgivaregården och en av Gatugårdarna.

På 1870-talet började en viktig förändring. Hantverkare och andra obesuttna byggde på Riddaregårdens mark bostadshus och verkstäder. Byggnaderna uppfördes på en lång rad väster om en gammal byväg. Bostadshusen var nästan alla timrade envåningsbyggnader. Denna bebyggelse finns ännu idag bevarad på Smedjegatans västra sida.

År 1888 anlades Vadstena-Ödeshögs järnväg. Stationsbyggnaden uppfördes ca 500 m nordväst om kyrkan. Järnvägens framdragande medförde emellertid ingen ytterligare bebyggelse. Det var först kring sekelskiftet nybyggandet sköt fart, när ingenjören S A P Andersson inköpte och tomtlade områdena mellan dagens Stor- och Kungsgator. Flertalet av dessa tomter bebyggdes av hantverkare.

Ödeshög växte sedan kontinuerligt fram till 1925, främst genom en förtätning av bebyggelsen längs Stor- och Rid-daregatorna, samt längs utfarterna mot Mjölby och Vadste-na. Under andra världskriget ökade nybyggandet åter, främst på Klockaregårdens mark.

PRIORITERADE MILJÖER OCH OBJEKT

Fyra miljöområden av värde för att belysa samhällets ut-veckling har framtagits under inventeringsarbetet. Det är (1) området kring kyrkan, (2) Smedjegatans-området, (3) området kring Skattegården och Södergården samt (4) området söder om järnvägsstationen.

- 1 Området kring kyrkan med sockenstugan, tingshuset och klockaregården. Här finns vidare ett par äldre och en yngre affärsfastighet, den senare i tidig funktionalism. Intill tingshuset uppfördes 1914 en större villa. Bebyggelsen i sockens gamla administrativa centrum do-mineras av ljusa slätputsade fasader.
- 2 Smedjegatansområdet omfattar bebyggelsen väster om gatan från Storgatan till Pehr Brahes väg, samt två byggnader på gatans östra sida (nr 13 och 15). Byggnaderna är upp-förda på 1870-talet företrädesvis av hantverkare. Ljusmålade panelade byggnader dominerar detta område.
- 3 Området kring de på ursprunglig plats liggande Skatte-gården och Södergården med välbevarade äldre byggnader. Kring dessa gårdar ligger de obesuttnas enklare bostä-der. Stamgårdarna har panel med ljusa oljefärger, medan de obesuttnas bostäder står faluröda.
- 4 Området söder om järnvägsstationen med stora, i många fall tornförsedda, i ljusa oljefärg målade träbyggnader i kvarteren Liljan, Tulpanen och sydvästra delen av kvarteret Fridtjuv Berg. Kvarteret Modellen inne-håller vissa industribyggnader från sekelskiftet, så-som bryggeri, mejeri och gjuteri. I detta sammanhanget bör även järnvägsstationen och lokstallarna nämnas.

Dessutom anser läns museet att några enstaka objekt har särskilt värde.

Skattegården med välbevarad gårdsbebyggelse från 1800-talet.

Korpshyllern 24 en väl samlad gårdsmiljö med byggnader av varierande ålder.

Villa Ro, Fridtjuv Berg 7 en större villa uppförd 1913.

Björkeberga, Klockaregården 3:4 en tornförsedd trävilla från 1909.

SYNPUNKTER PÅ BYGGNADSVÅRD

Det är väsentligt för helhetsmiljöer i Ödeshög att inte bara enskilda byggnader beaktas utan också den omgivande miljön med dess beståndsdelar såsom gaturum, väg- och gårdsbeläggning, gårdshus och vegetation etc.

Det är därför i många fall viktigt:

Att behålla kvartersbildningar, gatubredder, begränsade våningshöjder och fasadlinjer etc.

Att bevara bebyggelsens lokaltradition.

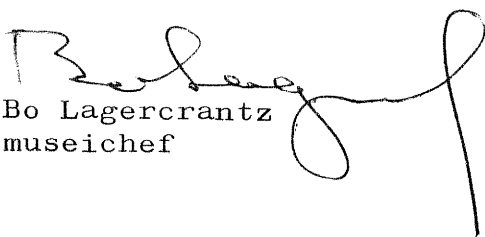
Att anpassa nybebyggelsen till befintliga byggnader. Det kan gälla volym, färg och lokaltradition.

Att informera boende och affärshavare på ett tidigt stadium om omfattningen av de insatser som planeras för att bevara en värdefull miljö.

För att de i bevaringsområdena redovisade byggnaderna inte skall förlora sina yttre kvaliteter bör inte enbart ombyggnad utan också det löpande underhållet genomföras så att byggnadernas utseende inte förvanskas. Vid underhållet bör för byggnadens karakteristiska delar i exteriören vårdas med bibehållande av material, utförande, form och profiler. Kulör och färgtyp bör väljas med hänsyn till lokaltradition, funktion och ålder. Vissa förändringar måste givetvis tillåtas av funktionella eller stadsbildsmässiga skäl, men till- och ombyggnader bör genomföras varsamt och underordnas helheten. Vid nybyggnad bör också bevakas att fasad- och takmaterial anpassas till befintlig angränsande bebyggelse som avses bevaras.

Vi är medvetna om svårigheterna att med gällande byggnadslagstiftning i detalj reglera bevaring och upprustning av kulturhistoriskt värdefull bebyggelse. Miljöbevaringsarbetet måste därför i stor utsträckning vara inriktat på information från byggnadsnämnden till allmänheten.

Konkreta riktlinjer för miljöns behandling, bör därför formuleras som vägledning för utformning av byggnader, byggnadsvolymer, materialval, fasadutformning, gatu- beläggning etc. Sådana miljöregler kan vara ett komplement för byggnadsnämndens byggnadslovs- och dispensprövning

Bo Lagercrantz
museichef

Harriet Wigertz
1:e antikvarie

Litteratur:

Sveriges Bebyggelse, Östergötlands län V, landsbygden.
En bok om Lysings härad, utg. St.Åby Sparbank 1952.
Strövtåg i Lysingsbygden, utg. Ödeshögs kommuns kulturnämnd.
I Rökstenens bygd, utg. Ödeshögs kommuns kulturnämnd.
Ödeshög genom seklerna, utg. Ödeshögs kommuns kulturnämnd.
Ridderstad, A. Östergötland II:2, 1918.
Widegren, P.D. Ny beskrivning öfver Östergötland 2, 1828.

Förklaringar:

Bn.A Byggnadsnämndens arkiv
CAG f.d. kommunalfullm. ordf. Carl August Gustavsson
Sv.B. Sveriges bebyggelse (se ovan).